

ПЕДАГОГІЧНІ ВИМОГИ ДО ЕКОЛОГІЧНОГО ВИХОВАННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ В УМОВАХ СВІТОВИХ ГЛОБАЛІЗАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

У статті представлено педагогічні вимоги до екологічного виховання молодших школярів в умовах світових глобалізаційних процесів.

Ключові слова: екологічна освіта, екологічне виховання, молодші школярі, педагогічні вимоги.

В статье представлены педагогические требования к экологическому воспитанию младших школьников в условиях мировых глобализационных процессов.

Ключевые слова: экологическое образование, экологическое воспитание, младшие школьники, педагогические требования.

The pedagogical demands of ecological education for primary schoolchildren in world globalized condition of process are considered in article.

Key words: environmental education, environmental education, junior schoolchildren, pedagogical demands.

Постановка проблеми. Нормативно-правові засади екологічного виховання знайшли своє відображення в Конституції України, Законах України «Про охорону навколишнього природного середовища», «Про забезпечення санітарного та епідеміологічного благополуччя населення», «Про захист населення і територій від надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру», «Про освіту», Державній національній програмі «Освіта» (Україна ХХІ століття), Національній доктрині розвитку освіти України, Концепції національного виховання, Концепції громадянського виховання особистості в умовах розвитку української державності, Концепції неперервної екологічної освіти та виховання в Україні та ін.

Світові глобалізаційні процеси, інноваційні технології, сприяючи прогресу в багатьох сферах суспільного виробництва, водночас спричиняють негативний вплив на навколишнє природне середовище, призводять до виснаження природних ресурсів, деградації природного і рослинного світу, надмірного накопичення промислових відходів, суттєво знижують якість середовища проживання, спричиняють зростання рівня захворюваності населення.

У науковій теорії світосприймання людини й природи як єдиної космічної цілісності, розробленій В. Вернадським та його послідовниками, особливо очевидна необхідність екологічного виховання підростаючого покоління. Таке виховання сприяє "благоговійному" ставленню людей до життя в усіх його

проявах як найвищої цінності. Кожна людина з дитинства повинна усвідомити, що природа – це джерело не тільки її фізичного, матеріального, але й духовного життя, де вона повинна керуватися високоморальними й естетичними ціннісними орієнтирами.

Метою статті є обґрунтування педагогічних вимог до екологічного виховання молодших школярів в умовах світових глобалізаційних процесів.

В умовах розбудови національної системи освіти та демократизації освітньої діяльності здійснюється координація зусиль центральних та регіональних органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, наукових, культурних установ, громадських організацій та сім'ї на подальше становлення та розвиток еколого-натуралістичної освіти в Україні. Означена проблема знаходить своє відображення у проекті Концепції неперервної екологічної освіти та виховання в Україні, де, зокрема, зазначається: «...настав час виховувати підрастаюче покоління не у згубній традиції якомога більше брати від природи, а в іншому, притаманному українському народові, гармонійному співіснуванні з природою, раціональному використанні та відтворенні її природних багатств, у психологічній готовності постійно оберігати природні цінності» [3, с. 16].

У розв'язанні представленої проблеми вагоме місце відводиться школі, зокрема й початковій. Природна допитливість, щирий інтерес до оточення – характерні психологічні особливості молодших школярів, що створюють надзвичайно сприятливі умови для екологічного виховання.

Огляд наукової та навчально-методичної літератури засвідчує, що природоохоронна діяльність у школах набула широкого розмаху в 60-х роках ХХ століття, коли були ухвалені закони союзних республік про охорону природного середовища. Молодших школярів залучали до участі в суспільно корисній праці, спрямованій на охорону природних об'єктів і комплексів. Зважаючи на це, проблеми шкільної екологічної освіти розглядалися в контексті позакласних і позашкільних заходів, адже спеціальні теоретичні дослідження, присвячені розробці проблем діяльності загальноосвітніх закладів та закладів позашкільної освіти, на жаль, тоді були ще відсутні.

Значний вклад у теорію і практику екологічного виховання молодших школярів зробив В. Сухомлинський, який, зокрема, зазначав: «Людина була і завжди залишається частинкою природи, і те, що ріднить її з природою, повинне використовуватися нею для залучення до багатства духовної культури. Світ, що оточує дитину, – це насамперед світ природи із безмежним багатством явищ, із невичерпною красою. Я вбачаю виховний зміст у тому, щоб дитина бачила, розуміла, відчувала, переживала, осягала як велику таємницю прилучення до життя в природі...» [5, с. 12].

Виклад основного матеріалу дослідження. Успіх екологічного виховання молодших школярів значною мірою залежить від урахування ряду педагогічних вимог, які покликані забезпечити молодшим школярам старанне вивчення природи, залишили б від спілкування з нею глибоко чуттєвий, пам'ятний слід. Саме такий вплив справляють ігри, вікторини, екскурсії,

народні прикмети, екологічні дослідження, які розглядаються як важлива умова екологічного виховання молодших школярів.

Учені-педагоги досі не дійшли однозначного рішення щодо умов, які сприяють ефективному засвоєнню учнями екологічних знань. Так, на думку Б. Волкова та С. Кримського, головною умовою екологічного виховання молодших учнів є вміння поєднувати навчальний матеріал екологічного змісту із практичною діяльністю у природному середовищі.

У психолого-педагогічній літературі обґрунтовані загальні положення щодо процесів сприймання і засвоєння учнями знань, виховання дітей певного віку. Психологи відзначають, що на різних етапах свого життя школярі по-різному усвідомлюють і сприймають природне навколишнє середовище. Крім того, кожному учневі притаманні певні психологічні особливості пізнавальної діяльності, емоційного життя, волі, характеру, поведінки [1].

Формування в учнів екологічної культури доцільно розпочинати з виховання дбайливого ставлення до природного навколишнього середовища, яке є зрозумілим для школярів цього віку. Виникає закономірне запитання: як саме формується дбайливе ставлення до природи? Пізнавальним підґрунтям цього поняття, на думку педагогів-науковців С. Глазачова та О. Пруцакової, є:

- уявлення про природу як Всесвіт у нескінченному розмаїтті його форм;
- усвідомлення себе невід'ємною частинкою природи.

Отже, почуттєво-емоційну основу дбайливого ставлення до природи становлять розвинені гуманістичні (співчуття) та естетичні (захоплення, замилювання, піднесення) почуття, здатність до співпереживання.

Одне з основних завдань педагогів – перетворити природу на об'єкт духовних потреб, бажань, намірів, спрямувань дитини, адже відомо, що дитина не зашкодить тому, кого (чи що) любить. Саме ця психологічна особливість є «потаємним кодом», завдяки якому можна відкрити дверцята до дитячих сердець, виховати дбайливе ставлення до природи, живих істот.

Яка ж особливість природи здатна викликати почуття любові до неї? Безперечно, це її краса. На жаль, більшість учителів не надають вагомого значення цій властивості природи, оскільки нерідко на першому плані їхньої уваги лінійний, тобто відірваний від емоційної присутності, навчальний процес.

Для формування в молодших школярів екологічного виховання та шанобливого ставлення до природи педагогам необхідно:

- знати психологічні особливості сприймання довкілля дітьми молодшого шкільного віку;
- чітко визначити основні виховні завдання;
- спланувати систему відповідних форм та методів організації виховних впливів.

Добираючи відповідну методику роботи, ми зробили висновок про те, що передусім необхідно орієнтуватися на вікові особливості сприймання природи школярами, які характеризуються рівнем розвитку сенсорних процесів, почуттєво-емоційної сфери, інтелекту. Для учнів молодших класів природа – це

дещо цілісне, єдине, що викликає яскраві позитивні емоції, адже в їхньому життєвому досвіді триває процес накопичення перших вражень, отриманих від спілкування з природою. Для кожного вона відкривається в особливих особистісно значущих життєвих обставинах: дехто на все життя запам'ятав квітучий травневий бабусин садок, хтось відчув непереборний потяг до природи після першої мандрівки до осіннього лісу, а для когось наближенням до природи стало безпорадне цуцена, яке чуйна матуся дозволила прихистити.

У молодших школярів засвоєння знань відбувається завдяки процесам аналізу, систематизації, узагальнення, формування понять та суджень про природні явища, їх взаємозв'язки та естетичні властивості. У зв'язку з цим пізнання таємниць природи викликає в дітей інтелектуальні почуття здивування та задоволення.

Отже, природні явища поступово набувають значення джерела позитивних вражень, що згодом усвідомлюється самим школярем.

Проаналізувавши означені вікові особливості, можна стверджувати, що молодший шкільний вік у психологічному аспекті є оптимальним для виховання любові до природи та дбайливого ставлення до неї.

Таким чином, визначимо головні завдання екологічного виховання та формування духовного ставлення до природи в молодших школярів:

1. Розвиток уявлення про цілісну картину світу природи; сприяння усвідомленню учнем себе як однієї з інших рівноцінних складових природи.

2. Стимулювання бажання сприймати й оцінювати властивості природних явищ; розвиток почуття та здатності переживати різноманітні духовні стани в процесі споглядання об'єктів природи.

3. Формування ставлення до природи в єдності естетичного та розумно-практичного її використання.

4. Виховання прагнення до дій та вчинків, спрямованих на підтримку або збереження об'єктів природи.

Особливого значення в екологічному вихованні набуває приклад учителя, адже інтерес педагога, його щире емоційне захоплення красою природи та дбайливе ставлення до її об'єктів неодмінно передаються вихованцям.

Зазвичай учитель обирає ті методи та форми взаємодії з школярами, метою яких є формування дбайливого ставлення до природи. Варто зазначити, що результати педагогічної роботи будуть значно кращими, якщо учні залучатимуться до тих видів діяльності, яким вони самі віддають перевагу.

Пошукові пізнавальні завдання перетворюють красу природного довкілля на одне з найпривабливіших для молодших школярів явищ, активізують їхнє прагнення до пізнання нових об'єктів, їх суттєвих властивостей. При цьому в учнів виникають різноманітні запитання, наприклад: «Чи боляче рослинам?», «Як можна допомогти тваринкам?» тощо. Буденну прогулянку можна перетворити на захоплюючу гру-змагання «Хто помітить найбільше красивого в природі» або «Хто помітить більше живих об'єктів». Під час перебування на свіжому повітрі у сквері або парку дітям варто задавати запитання ігрового характеру, що стимулюють обмін знаннями, враженнями, думками, оцінками, судженнями: «На що схожі хмари?», «Який танок у сніжинок?», «Як співає

капіж?», «Знайди відмінності» (на основі порівняння форми, кольору квіток, листя тощо).

Отже, для досягнення позитивних результатів в екологічній освіті і вихованні молодших школярів важливо брати до уваги як вікові, так й індивідуальні особливості, риси характеру, ставлення до навчання, потреби та здібності кожного учня. Лише за дотримання цих умов учитель зможе забезпечити свідоме й повноцінне сприйняття дитиною навчального матеріалу та сформувати в неї правильне відношення до навколишнього середовища. Для реалізації цієї мети початкова школа має неабиякі можливості, адже саме тут закладаються підвалини інтелекту та структура мислення, а природна допитливість дітей і щирий інтерес до оточення створюють надзвичайно сприятливі умови для екологічного виховання.

Вивчення педагогічних умов екологічного виховання здійснюється на основі таких вимог:

- комплексного підходу до вивчення природи, використання міжпредметних зв'язків;
- урахування вікових та індивідуально-психологічних особливостей школярів;
- організації безпосередньої діяльності учнів з охорони та поліпшення природного середовища своєї місцевості під час навчальної та суспільно-корисної праці;
- вибору оптимальних форм, методів і прийомів екологічного виховання;
- впливу вчителів на вихованців власним прикладом бережливого, дбайливого ставлення до навколишнього середовища;
- єдності дій усього педагогічного колективу школи в ході екологічного виховання учнів.

Таким чином, екологічне виховання учнів молодших класів має низку специфічних особливостей, а його організація повинна відповідати означеному комплексу педагогічних вимог.

Висновки. Ставлення людини до навколишнього середовища здебільшого залежить від міцності фундаменту первинних екологічних знань та емоційних ставлень до природи, сформованих у молодшому шкільному віці. З огляду на це визначальну роль в означеному процесі відіграє підготовленість учителів початкових класів до організації розвитку екологічного виховання підростаючого покоління.

Початкова школа є важливою ланкою в системі неперервної екологічної освіти, де закладаються основи свідомого, відповідального ставлення до природного середовища як до суспільної й особистісної цінності.

Формування екологічної культури підростаючого покоління – одне з найважливіших завдань сьогодення. Виховання в дітей відповідального ставлення до природи – складний і довготривалий процес, результатом якого має бути не лише оволодіння відповідними знаннями та уміннями, а й розвиток уміння і бажання активно захищати та покращувати навколишнє природне середовище.

Саме в початковій школі закладаються основи наполегливості екологічного виховання нового покоління, якому властиве особливе бачення світу як об'єкта постійної турботи. Доцільно забезпечувати розвиток тих рис особистості, які б дозволяли прийдешньому поколінню активно впливати на якість свого життя.

Таким чином, екологічне виховання – один із найважливіших напрямів роботи в початковій школі. Така діяльність, за твердженнями психологів, має передбачати «Я – включення», тобто посилену свідому й добровільну роботу молодших школярів у довіллі, вмотивовану ставленням до нього як до найвищої цінності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Бех І. Д. Національна програма виховання дітей та учнівської молоді в Україні / І. Д. Бех [та ін.] // Книга класного керівника : довідково-методичне видання / С. В. Кириленко, Н. І. Косарева. – Х. : ТОРСІНГ ПЛЮС, 2005. – С. 288-326.
2. Друзь З. В. Досвід екологічного виховання / З. В. Друзь // Хрестоматія з методики виховання особистості: настільна робоча книга : в 3 т. – Київ, 2010. – Т. 2. – С. 229-292.
3. Концепція неперервної екологічної освіти в Україні // Інформаційний збірник МО України. – 1995. – № 4. – С. 3-25.
4. Пустовіт Г. Філософсько-культурологічний аспект у екологічній освіті / Г. Пустовіт // Шлях освіти. – 2002. – № 3. – С. 2-7.
5. Сухомлинский В. А. Сердце отдаю детям / В. А. Сухомлинский. – К. : Радянська школа, 1985. – 557 с.

Дата надходження до редакції: 23. 12. 2013 р.